

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svitlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Tečaj VII.

V sredo 10. kozoperska (oktobra) 1849.

List 41.

Kmetijske skušnje.

(Sadnim drevesam z domačo soljó gnojiti) priporočujejo nemške kmetijske Novíce Lorenca Strüfa. V jeseni — pravijo — naj se zemlja okoli drevesa, kakor delječ véje sežejo, okopa, in s soljó takó potrese, de je zemlja po verhu ž njo pokrita. Drevesa postanejo po tem neizrečeno rodovitne.

(Če krave mléko nazaj deržé), jim daj v jasli kamnitne solí lizati, in kmalo ti bojo mléko do zadnje kaplice dale.

(De se v mokrim domú spravljeno senó ali otava ne vname ali sicer ne spridi, slabiga duha ne dobí in ne gnjuje) svetje gosp. Pridiaux, eden izmed nar.kušenih angležkih kmetovavcov, de naj se posamesne lége sená ali otave s soljó potresejo in med senó suhe slame položí, ena lega sená, druga slame, na to spet sená in takó naprej. Sol potegne mokroto sená v-se, in ga brani, de ne gnjuje in de se ne vname. Slama pa potegne okus (žmah) sená in solí na-se, de jo, s senam skupej zrezano, živina práv rada je in ji dobro tekne. Tudi je gosp. Pridiauxova skušnja učila, de še takó sprideno senó živina rada je in zdrava ostane, če ga s soljó dobro potreseš (na 1 cent sená 4 do 10 funtov solí).

(Skriven pomoček, prešiče dobro spitati (odebeliti). Novíce Parske kmetijske družbe pripovedujejo, de je nek mlinar na Parskim pred veliko léti svojim otrokam pridno kostí nabirati ukazal; potem jih je zmlél, in s košeno moko je prešiče pital. Njegovi prešiči so bili takó dobro rêjeni, de noben drug takó lepó pitanih ni imel, in nihče ni vedil, od kod to pride. Po mlinarjevi smerti se je ta reč pozabila. — Ravno takó je pital mlinar Čofen iz Šrunsa na Tiroljskim okoli léta 1780 svoje prešiče s kostmi, ki jih je v mlinu mlel. Tudi Ebel pripoveduje v svojih bukvah, v kterih popotovanje skozi Švaje popisuje, de je v Amsteigu mlin, v kterim kosti melejo, to moko potem z mlékam in vodó kuhajo, in prešiče, kuretno i. t. d. pitajo. Tudi v Arnsbergu v Rajnski deželi je mlin v ta namen.

(Kérte iz senožet pregnati), svetjejo kmetijske Novíce (Agronom. Zeit.), ni boljšiga kakor je svinski in kozji gnoj. Na senožetih, ktere s svinškim gnojem gnojijo, so redko kterikrat kertine viditi. Kér se pa toliko svinškiga ali kozjiga gnojá lahko ne dobí, de bi se veliki travniki ž njim pognojiti zamôgli, si kmetovavec lahko s tem pomaga, de se v vsako kèrtovo luknjo nekoliko frišnih kozjih bobkov ali frišnega svinškiga gnoja vèrže. —

Čedi in gleštaj prešička,
Stotéro ti bo dal dobička.

Tega vodila se deržé posebno Amerikanski kmeto-

vavci takó zvestó, de prešičem nalaš velike, svitle in zračne hleve napravijo, in na vso moč za njih snažnost skerbé; zató pa tudi zredijo neizrečeno lepo pitane praseta. Pri nas je ta reč ravno narobe. Naši kmetje mislijo, če je prešič bolj v blatu, bolj mu tekne, zató — pravijo — je svinja. Neizrečeno neumna misel je to! Koliko boljši rejene prešiče bi imeli, čeravno bi jim menj piče dajali, ako bi jim pripravniši svinjake napravili in bolj za njih čednost skerbéli. Kogá pa hoče prešič družiga storiti, kakor v blatu se valjati, če je njegov gospodar taka svinja, de mu snažniga prostora ne privoši! „Snažnost ali čednost je pol življenja pri človeku in živini“ je star pregovor. Zakaj pa? Zató — kér človek in živina skozi kožo ravno takó živita, dihata in sèrkata, kakor skoz pljuča in po želodcu. Koža ni mertev méh, ampak eden nar imenitniših delov trupla.

Smèrt ogerišci v ajdi.

Novíce so v 37. listu kmetovavcam svèt ponudile, kako bi bilo preobilno ogeršico iz ajde in njiv odpraviti, namreč s pridnim retanjem, posebno sémenske ajde, de bi se spet drugo léto v ajdo ne zatrosila *) ali jez tega svéta ne poterdim, in ga gotovo tudi vsak kmetovavec za neveljavniga spozná, kteri vé, kaj ogeršica zná. Pa kdor kej overže, se od njega terjá, de kej boljšiga ali veljavnišiga pové, in tudi storim.

Sémenska ajda se gotovo tudi le s poverhnim rešetanjem ogeršice očisti, kér je pri vejanji med težjim ajdovim zernjem le grozno malo v kot perteče, ampak veči del ogeršice, kolikor je je bilo z ajdo vred omlačene, ostane že pred kupam v prahu ali pa v plévah, in takó se je bo prihodnje léto gotovo grozno malo, ali pa clo nič z ajdo vred na njive sejalo, in vender je bo po njivah med ajdo veliko viditi, kakor létaš, in sicer zató, kér je nekoliko prvih ali dolanjih ogerščinih stročičev pred zrelo kakor ajda, in le ti se radi sprézajo in sème po njivi razspe, posebno če je o žetvi suho vréme, se s žetvo in premetvanjem snopov skorej polovico nar boljšiga ogerščiniga sémena po njivi ospè in raztrese.

Zdáj bodo kmetovavci ajdovo stèrniše večidel za ozimine podorali, in vrezana brazda bo osuto ogeršico zasula, in bo pod zemljo mirno počivala, kér zavoljo

*) V 37. listu dani svèt je skušnja poterdila in napéno bi bilo, ga pri sémenski ajdi zanemariti. Pri vsim tem pa radi razglasimo od gosp. P— kmetovavcam nasvetovani pomoček, pri kterim se nam le dva dvoma vrivata: prvič: ali se ne bo bal kmetovavec pri pletvi obilne ogeršice preveč ajde poteptati? in drugič: ali mu pri stèrnišni ajdi toliko časa ostane, de jo še le potem vseje, ko je že ogeršica izkalila? »Vse poskusimo; kar je nar boljiga, pa ohranimo.« Vredništvo.

pomanjkanja zraka ne more kaliti. Ko se bo pa spet za ajdo oralo, se bo takrat vrezana brazda nazaj okoli obrnila in tudi veliko zasute ogeršice bo še pred ajdovim zernjem veselo kalilo.

Kdor tedej ogeršico med ajdo po svojih njivah težko gleda, in bi jih nje očistiti želel, temu bi dva veljavniši pripomočka nasvetoval, kakor je pridno retanje ajdoviga sémena. Namreč: ali daj, če se ti ajda ne smili, jo nekoliko pomandрати, ogeršico iz nje popléti, dokler še ta cvetě; ali pa drugič, če bi bila ozimina dosti za časa zréla, daj berž po žetvi beliga žita svoje njive, ktere z ajdo obsejati misliš, v praho preorati, de na verh veržena ogeršica izkalí, in ko boš, če tudi že čez en teden, spet oral za ajdovo setev, jo boš pokončal, in takó nar bolje brez škode svoje njive ogeršice in družiga plevéla očistil. Podrebernicki.

Jurče razlaga svojimu strícu
cesarski patent od 4. sušca zastran desetíne, tlake in družih dávšin.

Petnajsto pismo.

Ljubi stric!

Danes Vam pišem predzadnje pismo, kér sim po tem z razlaganjem tega patenta pri kraji. — 27. §. govori od mertvašine (mortvarja) in desetiga denárja (lavdemja), in pravi, de 7. dan kimovca 1848 je nehala mertvašina in deséti denár. Če je pa kdo pred tem dnevam umerl, ali če je kdo pred tem dnevam prošnjo za prepís kakiga posestva gruntni gosposki položil, se ima pa mertvašina in deséti denár v roke gruntne gosposke po poprej obstoječih postavah odrajtati. Samó pri emfitevtskih pogodbah ali kontraktih se ima po posebnih postavah ravnati, kakor so v tem patentu dane. Kaj ne, de je práv, de je dan natanjko izgovorjen, s katerim ima plačevanje mertvašine in desetiga denárja nehati, de se vsim prepíram in pravdam v okom pride.

V 28. §. je rečeno, de gostačem in kajžarjem, ki so v létu 1848 gruntni gosposki tlako dolžni ostali, je ta dolg odpušen; odpušene so za ravno to léto tudi tiste odrajtávila, ktere so po 5. §. tistiga patenta, ki je bil 7. dan kimovca razglašen, brez odškodovanja vzdignjene; samo takse pri sodniški gosposki in pri gruntnih bukvah se imajo odrajtati.

Po 29. §. bojo v vsaki deželi posebne komisije postavljene, ktere bojo po postavah tega patenta vso to reč dokončale; pri teh komisijah bo toliko kmetov, kolikor bo grajšakov. — Pritožbe zoper cenitev davšin se imajo — po 30. §. — brez dolziga pravdanja po prisežnih možéh razsoditi. V ta namen si izvoli grajšina eniga, kmet pa tudi eniga prisežniga možá, in ta dva sodna možá si izvolita še tretjiga, (verhovnika), ki potem naglo razsodbo storijo. — Posebne postave za vsako deželo bojo povedale, kakó se imajo te komisije napraviti, in kakó se imajo zaderžati. In že so — kakor ste v Novícah brali — za vsako deželo natanjčne postave dane, kakó se ima ta celi patent izpeljati, de se postave spolnejo. Tudi za krajnsko deželo so te posamesne postave dane, pa še niso razglašene, zató kér še niso v slovenski jezik prestavljene, brez kteriga po vstavnih postavah nima v slovenskih deželah nobena postava prave veljavnosti. Poprej se bojo vikši deželne komisije izvolile. Z Bogam!

Vaš zvest Jurče.

Čas je prišel, de se bo spolnil,
cesarski patent zastran odvéze desetíne, davkov, tlake in družih zemeljnih davšin.

29. razdelk cesarskiga patenta od 4. sušca lanjskiga léta zapové, de se imajo v vsaki deželi in v vsaki kresii komisije napraviti, ktere bojo spolnile postave

tega patenta. Kakor za vse druge dežele so prišle od ministerstva unidan tudi za Krajnsko deželo posamesne določbe, po kterih se ima ta reč dokončati. Vsaki dan pričakujemo, de bojo prišle iz Dunaja te postave tudi v slovenskim jeziku razglašene, de jih bo mógel vsaki kmet zastopiti. V 69. §. teh postav je za Krajnsko deželo rečeno, de vikši deželna komisija, ktera je za odvézo podložnih gruntov postavljena, ima razun cesarskih uradnikov, tudi iz 6 mož obstati, med kterimi se imajo trije iz gruntnih in desetinskih gosposk, trije pa iz podložnih kmetov izvoliti, in kteri imajo pri komisijnih pravilih enako pravíco govoriti, kakor uni komisijni odborniki. Po 70 §. ministerialniga ukaza pa se imajo ti šesteri možjé takóle voliti: Ministerialni komisijni komisár, (ki je za Krajnsko deželo gosp. Dr. Ulepič) določi en dan, de vse gruntne in desetinske gosposke ene kresije pri svoji kresii skupej pridejo, in z besedo in očitno volijo eniga odbornika in njegoviga namestnika za vikši deželno komisijo. Le tisti za izvoljeniga veljá, ki je dobil pri ti volitvi čez polovico glasov. *) Če pri pervim in drugim glasovanji ni nihče čezpolovičnice dobil, se voli pri 3. glasovanji le med tistima dvema, kí sta za odbornika nar več glasov imela, in takó tudi za njegoviga namestnika. Ako pa dobita pri ti tretji volitvi obá enako število glasov, naj pa vadjata (lozata); kteriga vadjata zadene, tisti je izvoljen. Potem takim pride iz vsake kresije na Krajnském eden, torej v vsim skupej trije možjé k vikši deželni komisii, ki so zagovorniki gosposkinih pravíc.

Drugači pa se godí volitev zagovornikov podložnih kmetov za vikši deželno komisijo, kterih se tudi trije izvolijo, iz vsake kresije eden, in sicer takóle: Vsi župani (rihtarji) in prisežni možjé eniga kantona volijo volivca; vsi volivci ene kresije pa volijo na napovedani dan tudi pri kresii na enako vižo kakor gruntne gosposke eniga odbornika in eniga namestnika za vikši deželno komisijo.

Vsaki izvoljeni ima o treh dnéh po mu oznanjeni volitvi ali ministerialnim komisarju naravnost ali pa po kresii, v pismu odgovor dati: ali prevzame to opravilo ali ne. Če o treh dnéh odgovora ni, ali če je izvoljeni odpovedal, se ima berž vnóvič voliti. Vsi komisijški odborniki dobijo za čas svoje službe vsakdanje plačilo.

Dan volitve za krajnske gruntne in desetinske gosposke je na 15. dan tega mesca od gosp. ministerialniga komisarja postavljen, in sicer pri vsih tréh komisijah ob desetih dopoldne.

Dan volitve za odbornike kmetov še ni napovedan; bo pa kmalo na vérsto prišel. — Obé ne morete na en dan biti.

De so te volitve silno imenitne, to vsak sam vé. Dobro naj se tedaj prevdari, de se zastopni, previdni, pošteni možjé izvolijo, ki ravno takó dobro lastnosti gruntnih in desetinskih davšin svoje dežele, kakor postave cesarskiga patenta poznajo, po kterih se ima ta reč dokončati. Pri volitvi gosposkinih kakor kmetovskih zagovornikov se ima tudi na to gledati, de izvoljenci niso možjé prevroče kerví, ampak taki, ki so v stanu mirno presojevati in pretrésovati, kar jim bo v presodbo dano. Strasten človek ni za take opravke. —

Ta vikši deželna komisija je sredíca med ministerstvom in pa med tistimi komisijami, ki jih bo več po deželi in ki bojo davšine vsačiga kmeta posebej presojevale. Tedej bojo tri stopnje v ti reči:

*) Ne vémo, zakaj de se za »absolute Stimmenmehrheit« ne rabi dobra in umljiva slovenska beseda čezpolovičnica, namest absolutna večnost (!) in enake nerazumljive besede? Vredništvo.